

I. DÜNYA SAVAŞI'NIN YÖNETİM KADROSU

Sermin YAVAŞ KURT & Ökkeş NARİNÇ

ARTİKEL AKADEMİ: 415

I. Dünya Savaşı'nın Yönetim Kadrosu

Sermin YAVAŞ KURT
Doç. Dr. Ökkeş NARİNÇ
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Orcid No: 0000-0002-9486-8956

ISBN 978-625-5674-55-5

Birinci Basım Mart - 2026

Kapak uygulama: Artikel Akademi

Ofset Hazırlık: Artikel Akademi

Baskı ve Cilt: Uzunist Dijital Matbaa Anonim Şirketi
Akçaburgaz Mah.1584.Sk.No:21 / Esenyurt - İSTANBUL

Matbaa Sertifika No: 68922

Artikel Akademi bir Karadeniz Kitap Ltd. Şti. markasıdır.

©Karadeniz Kitap - 2026

Akademik etik kurallara
bağlı kalınarak yapılacak olan alıntılar ve tanıtım maksadıyla yapılacak
olan kısa alıntılar dışında, yazılı izni alınmadan, tümünün veya bir
kısımının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla, basımı, yayımı,
kopyalanması, çoğaltımı veya dağıtımı yapılamaz.

KARADENİZ KİTAP LTD. ŞTİ.
Koşuyolu Mah. Mehmet Akfın Sok. No:67/3 Kadıköy-İstanbul
Tel: 0 216 428 06 54 // 0530 076 94 90

Yayıncı Sertifika No: 19708
mail: info@artikelakademi.com
www.artikelakademi.com

I. DÜNYA SAVAŞI'NIN YÖNETİM KADROSU

Sermin YAVAŞ KURT & Ökkeş NARİNÇ

artikol
akademi

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	III
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ	VII
GİRİŞ	1
1. I. DÜNYA SAVAŞI	8
1.1. I. Dünya Savaşının Nedenleri	8
1.2. Osmanlı Devleti'nin Savaşa Girmesi	9
1.3. I. Dünya Savaşının Başlaması.....	10
1.4.Marne Muharebesi.....	11
1.5.Doğu Cephesi.....	12
1.6.Doğu'da Türk-Rus Savaşı: Sarıkamış.....	16
1.7.Çanakkale Savaşı.....	18
1.8.Amerika'nın Savaşa Girmesi ve Rus Devrimi	23
1.9.Savaşın Sonu Mondros Mütarekesi ve Versay Anlaşması.....	26
2. I. DÜNYA SAVAŞININ BAŞINDA LİDERLER (1914).....	31
2.1. İttifak Devletleri Liderleri	28
2.1.1. Alman İmparatorluğu	28
2.1.1.1. Alman İmparatoru: Kayzer II. Wilhelm (1859-1941)	32
2.1.1.2. Alman Şansölyesi(Başbakan): Theobald von Beth- mann-Holweg(1909-1917)	37
2.1.1.3. Alman Dışişleri Bakanı: Arthur Zimmermann (1864-1940).....	39
2.1.1.4. Alman Genel Kurmay Başkanı: Helmuth von Moltke (1848-1916)40	
2.1.1.5. Alman Genel Kurmay Başkanı: Erich von Falkenhayn (1861- 1922)43	
2.1.2. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu	45
2.1.2.1. Avusturya-Macaristan İmparatoru: Franz Joseph (1830-1916).....	47
2.1.2.2. Avusturya-Macaristan Başbakanı Istvan Tisza(1861-1918).....	49
2.1.2.3. Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanı: Leopold Berchtold (1863- 1942).....	51
2.1.2.4. Avusturya-Macaristan Genel Kurmay Başkanı: Conrad von Höf-	

zen-dorf (1852-1925).....	53
2.1.3. Osmanlı Devleti.....	55
2.1.3.1. Osmanlı Padişahı: V. Mehmet Reşad (1844-1918).....	57
2.1.3.2. Osmanlı Devleti Sadrazamı ve Dışişleri Bakanı: Said Halim Paşa (1864-1921).....	59
2.1.3.3. Osmanlı Devleti Ordusu Başkomutan Vekili: Enver Paşa (1881-1922).....	62
2.1.3.4. Osmanlı Devleti Ordusu İkinci Ordu Komutanı: Mustafa Kemal Paşa (1881-1938)	66
2.1.4. Bulgaristan.....	68
2.1.4.1. Bulgaristan Çarı: I. Ferdinand (1861-1948).....	70
2.1.4.2. Bulgaristan Başbakanı: Vasil Radoslavov (1854-1929).....	72
2.1.4.3. Bulgaristan Savaş Bakanı ve Genel Kurmay Başkanı: Nikola To- do-rov Jekov(1865-1949).....	74
2.2. İtîlaf Devletleri Liderleri	76
2.2.1. İngiltere (Birleşik Krallık).....	76
2.2.1.1. İngiltere Kralı: V. George (George Frederick Ernest Albert)(1865-1936).....	
2.2.1.2.İngiltere Başbakanı: Herbert Henry Asquith(1852-1928).....	
2.2.1.3.İngiltere Başkomutanı: Douglas Haig (1861-1928).....	
2.2.1.4. İngiltere Savaş Bakanı: H.H. Kitchener(1850-1916).....	
2.2.2. Fransa	
2.2.2.1.Fransa Cumhurbaşkanı: Raymond Poincare(1860-1934).....	
2.2.2.2.Fransa Başbakanı: Rene Viviani(1863-1925).....	
2.2.2.3.Fransa Başkomutanı: Joseph Joffre(1852-1931).....	
2.2.3. Rus İmparatorluğu.....	
2.2.3.1.Rus Çarı: II. Nikolay (1868-1918).....	
2.2.3.2.Rus İmparatorluğu Başbakanı: Aleksandır Kerenski (1881-1970) ..	
2.2.3.3. Rus İmparatorluğu Dışişleri Bakanı: Sergey Sazanov (1860-1927)	
2.2.3.4. Rus İmparatorluğu Başkomutanı: Nikolay Nikolayeviç Romanov (Grand Duke Nikolay) (1856-1929).....	
2.2.4. İtalya	
2.2.4.1. İtalya Kralı: III.Vittorio Emanuele (1869-1947).....	
2.2.4.2.İtalya Başbakanı: Antonio Salandra (1853-1931).....	
2.2.4.3.İtalya Başkomutanı: Luigi Cadorna(1850-1928).....	
2.2.5. Amerika Birleşik Devletleri.....	
2.2.5.1.Amerika Birleşik Devletleri Başkanı: Woodrow Wilson (1856-1924)...	
2.2.5.2.Amerika Birleşik Devletleri Başkomutanı: John J. Pershing (1860-	

1948)	
2.2.6. Sırbistan	
2.2.6.1. Sırbistan Kralı: I. Petar (1845-1926).....	
2.2.6.2.Sırbistan Başbakanı: Nikola Paşiç(1845-1926).....	
2.2.7. Belçika.....	
2.2.7.1. Belçika Kralı: I.Albert (1875-1934).....	
2.2.7.2. Belçika Başbakanı (Dışişleri Bakanı): Charles de Broqueville (1860-1940).....	
2.2.8. Romanya.....	
2.2.8.1. Romanya Kralı: I.Ferdinand (1865-1927).....	
2.2.8.2. Romanya Başbakanı: Ion Ic Bratianu (1864-1927).....	
2.2.9. Yunanistan.....	
2.2.9.1. Yunanistan Kralı: I.Konstantinos (1868-1923)	
2.2.9.2. Yunanistan Başbakanı: Eleftherios Venizelos (1864-1936).....	
SONUÇ	
KAYNAKÇA	

GİRİŞ

I. Dünya Savaşında Liderler ve Savaşta Oynadıkları Rol (1914) başlıklı bu çalışmada Avusturya-Macaristan İmparatorluğu veliahdı Franz Ferdinand'ın bir Sırp tarafından suikasta uğramasından sonra Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun 28 Temmuz 1914 tarihinde Belgrad'ı bombalayarak Sırbistan'a savaş ilan etmesi ile başlayan Birinci Dünya Savaşı'nın başlama sebepleri incelenmiştir. Ardından Osmanlı Devleti'nin savaşa nasıl dâhil olduğu, savaşa dâhil olmuş bütün ülkelerin birbirleri ile yaptıkları bölgesel savaşları, Türk tarihinde önemli bir başarı olan Çanakkale Savaşı, Amerika'nın savaşa girmesi ve Rusya devrimi, Mondros Mütarekesi ve Versay Anlaşması incelenerek Birinci Dünya Savaşı için genel bir çerçeve oluşturulmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcı, savaş sürecinde yaşananlar ve savaşın sonuçlarına değindikten sonra savaşa katılan ülkeler İtilaf ve İttifak Devletleri grubu altında incelenmiştir. Bu ülkeler gruplandıktan sonra ülkelerde en üst kademede olan İmparator-Çar-Kral-Cumhurbaşkanı kısmından başlayarak Başbakan-Sadrazam, Dışişleri Bakanı, Savaş Bakanı, Genel Kurmay Başkanı olmak üzere Birinci Dünya Savaşının başında yani 1914 yılında görev yapmış liderler listelenmiştir. Bu liderler ile ilgili ayrı ayrı incelemeler yapılmıştır. Yapılan bu incelemelerden bu liderlerin Birinci Dünya Savaşı üzerinde oynadıkları roller ortaya konmuştur.

Çalışmanın birinci bölümünde incelenen Birinci Dünya Savaşı, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu veliahdı Franz Ferdinand'ın bir Sırp tarafından suikasta uğraması sebebiyle başlamış olsa da o zamanın güçlü sayılan devletlerinin daha öncesinde kendi aralarında yaptıkları gizli anlaşmaların ortaya çıkardığı sıkıntılardan kaynaklandığı görülmüştür. Ferdinand'ın öldürülmesi sadece Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Sırbistan'a savaş ilan etmesi için bir gerekçe olmuştur. Birinci Dünya Savaşı ülkelerin seferberlik ilan etmesi ile giderek büyümüştür. Ülkeler birbirlerinin sınırlarına yönelik büyük ve kanlı taarruzlara girişmiştir. İtilaf ve İttifak Devletleri karşılıklı olarak zorlu taarruzlar gerçekleştirip büyük kayıplar verseler de iki taraf da tam anlamıyla ilerleme sağlayamamıştır. Savaş komutanların beklediklerinden uzun sürmüş ve ülkeler savaşın son bulacağı zamanlara doğru maddi manevi tükenmiştir. Ülkeler savaştan yorgun düştüğü sırada Amerika Başkanı Wilson ülkeler ara-

şı barış için çaba göstermiştir. Ancak Almanya'nın denizaltı savaşlarında iki Amerikan ticaret gemisini batırması üzerine Wilson İtilaf devletlerinin yanında savaşa girmiştir. Amerika'nın savaşa girmesiyle savaş İtilaf Devletleri'nin lehine dönmüştür. Amerika'nın İtilaf Devletleri'ne sağladığı askeri destek ile iyice tükenmiş olan İttifak devletleri zor duruma düşmüştür. İlk olarak Bulgaristan ardından Avusturya-Macaristan sonra da Almanya Wilson ile görüşerek barış talep etmiştir. Savaş İttifak Devletleri'nin aleyhine sonuçlanmıştır. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Alman İmparatorluğu, Osmanlı Devleti tarihe karışmıştır. Savaşın ardından Paris Barış Konferansı düzenlenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Birinci Dünya Savaşı'na giren ülkeler İttifak ve İtilaf Devletleri olarak gruplandırılmıştır. İttifak Devletleri arasında bulunan Almanya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Osmanlı Devleti, Bulgaristan ile İtilaf Devletleri arasındaki Birleşik Krallık (İngiltere), Fransa, Rusya, İtalya, Belçika, Sırbistan, Romanya, Yunanistan, Amerika Birleşik Devletleri ülkelerinin komuta kademesi incelenmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda bu ülkelerde bulunan liderlerin savaşın başlamasına, sürmesine ve bitmesine yönelik etkileri ve fikirleri incelenerek detaylı olarak okuyucuya sunulmuştur.

Çalışmada bahsedilen iki bölümdeki konuların detaylarına genel olarak telif ve tetkik eserlerden, ansiklopedilerden, akademik makalelerden, doktora ve yüksek lisans tezlerinden, yerli ve yabancı dijital kaynaklardan ulaşılmıştır. Telif ve tetkik eserler kaynak tarama aşamasında önemli olup bu eserlerden yararlanırken iz sürme yöntemi kullanılmıştır. Özellikle yabancı dijital kaynaklardan Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıç tarihi olan 1914 yılında rol oynamış liderlerin doğduğu andan Birinci Dünya Savaşı'ndaki konumlarına kadar olan biyografileri için önemli bilgiler edinilmiştir. Söz konusu bu kaynaklardan olan Birinci Dünya Savaşı Ansiklopedisi Birinci Dünya Savaşı ile ilgili yazılan en eski Türkçe kaynaklardan olduğu için bu ansiklopedi sayesinde Birinci Dünya Savaşı'nın gerek başlangıç sebepleri gerekse de savaşın süreçleri hakkında genel hatlar çizilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'na katılan ülkeler belirlenerek bu ülkelerdeki Birinci Dünya Savaşı'nda rol oynayan liderler tespit edilmiştir. Cevdet Küçük, Mehmed V, TDV İslam Ansiklopedisinden ise Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girme sürecindeki bilgiler elde edilmiştir. Çalışmanın ortaya çıkmasında önemli olan telif ve tetkik eserlerden Selami Kılıç'ın '1. Dünya Savaşında Türk-Alman Cihat Politikasına Bir Bakış' adlı eserinde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Genel Kurmay Başkanı Conrad von Hötzendorf'un Birinci Dünya savaşı esnasında planladığı ya da uyguladığı savaş taktiklerine değinilmiştir.

Basil Liddell Hart'ın 'Birinci Dünya Savaşı Tarihi' başlıklı eserinde Birinci Dünya Savaşı'na katılan özellikle büyük devletler diye nitelendirilebilecek Almanya,

Avusturya-Macaristan, İngiltere, Rusya, Fransa, İtalya gibi ülkelerin savaşın başlama sürecinden daha eski tarihlerdeki yaşadığı gelişmeler ve bu ülkelerin aralarında zaman zaman kurulan ve bozulan ittifaklardan bahsedilmiştir. Bu eser sayesinde Almanya, Avusturya-Macaristan, Rusya, İngiltere, İtalya, Fransa gibi büyük ülkelerin liderleri hakkında bilgilere ulaşılmış ve özellikle Almanya'nın Avusturya-Macaristan ile savaş esnasında ortaya koyduğu iş birliği ve yine Almanya'nın Fransa, İngiltere, Rusya gibi ülkelere karşı yaptığı savaşlar hakkında önemli bilgiler elde edilmiştir. İlkın Başar Özal'ın 'Kısa Birinci Dünya Savaşı Tarihi' adlı eserinden özellikle İtilaf ve İttifak devletlerinin geçmişten gelen ve Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıç tarihine kadar gösterdikleri gelişmeleri ve Birinci Dünya Savaşı öncesi savaş için yaptıkları hazırlıklara ait bilgilerin elde edilmesinde yararlanılmıştır.

Ökkeş Narinç'in 'Bulgar Kaynaklarına Göre Birinci Dünya Savaşında Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri' isimli eserinde Bulgaristan'ın Birinci Dünya Savaşı öncesi durumu, Birinci Dünya Savaşı'na katılma süreci ve Bulgaristan'ın önemli liderleri hakkında ve Bulgaristan'ın Birinci Dünya Savaşı sonundaki durumu hakkında çok kıymetli bilgiler yer almaktadır. Necmettin Alkan'ın 'Alman Kaynaklarına Göre Enver Paşa', Murat Bardakçı'nın 'Enver', Kurt Okay'ın 'Başkomutan Enver Paşa' isimli eserlerden Birinci Dünya Savaşı'nda İttifak Devleti olan Osmanlı Devleti ordusunun Başkomutanı olan Enver Paşa hakkında hem hayatına hem de Birinci Dünya Savaşı'ndaki oynadığı role dair önemli bilgilere ulaşılmıştır. M. Hanefi Bostan'ın 'Bir İslamcı Düşünür ve Sadrazam Said Halim Paşa' adlı eseri Osmanlı Devleti'nin Sadrazamı ve Dışişleri Bakanı olan Said Halim Paşa'nın hayatı hakkında önemli bilgiler içermektedir. Pierre Renouvin'in 'I. Dünya Savaşı', Ian Westwell'in 'I. Dünya Savaşı-Resimli Harp Tarihi', Geoffrey Parker - Jay Winter - Mary R. Habeck'in 'I. Dünya Savaşı ve 20. Yüzyıl', James Joll- Gordon Martel'in 'Birinci Dünya Savaşı Neden Çıktı?' Roger Ford'un 'Cennetten Mahşere Ortadoğu'da Birinci Dünya Savaşı', Niall Ferguson'un 'Hazin Savaş 1914-1918' isimli yabancı yazarların eserlerinden ise Almanya, Avusturya-Macaristan, Rusya, Fransa, İngiltere, İtalya gibi ülkelerin Birinci Dünya Savaşı'nda rol oynamış liderlerinin savaş öncesi ve savaş esnasında savaşa yaptıkları etkileri incelenmiştir.

Fahir Armaoğlu'nun '20.Yüzyıl Siyası Tarihi' eserinden Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasına sebep olan olaylar hakkında bilgi edinilmiş, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı başladığında Almanya'nın yanında savaşa girmesinin sebepleri hakkında eserden yararlanılmıştır. Enver Behnan Şapolyo'nun 'Osmanlı Sultanları Tarihi' eserinde Osmanlı Padişahı V. Mehmet Reşad ve Osmanlı Sadrazamı Said Halim Paşa'nın fiziksel özellikleri dair hayatına ait detaylar yer almaktadır. Eser bu konularda çalışmaya destek sağlamıştır. Rifat Uçarol'un 'Siyasi Tarih 1789-2014' isimli eserinde ise Almanya'nın 1907 yılından sonra

gösterdiği gelişim aşamaları ile Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde yaşadığı önemli olaylara yer verilmiştir. Ayrıca bu eserdeki Birinci Dünya Savaşı öncesinde Avrupa Devletleri'nin Osmanlı Devleti'ni aralarında paylaştıkları gizli anlaşmalar bilgisinden çalışmada yararlanılmıştır.

Barbara Jelavich'in 'Balkan Tarihi: 20. Yüzyıl' isimli eseri Birinci Dünya Savaşı'na katılan Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan, Romanya gibi Balkan ülkelerinin ve liderlerinin Birinci Dünya Savaşı öncesi ve sırasında yaşadıkları hakkında detaylı bilgiler içerdiğinden çalışmada Birinci Dünya Savaşı'na katılan Balkan ülkelerinin incelenmesinde büyük katkı sağlamıştır. Harold Kurtz'un 'Kayzer'in Almanyası: Almanya Her şeyin Üstünde 20. Yüzyıl Dosyası' isimli eserinden Almanya İmparatoru Kayzer II. Wilhelm hakkında doğumundan itibaren Birinci Dünya Savaşı'na yaptığı etkilere kadar geniş bir yelpazede önemli bilgilere ulaşılmış ve çalışmada kullanılmıştır. Cezmi Eraslan'ın 'I. Dünya Savaşı ve Türkiye' isimli eserinden çalışma için önemli olan Almanya'nın Osmanlı Devleti için planladığı gerçek emelleri hakkında bilgi edinilmiştir. Ray Brock'un 'Mustafa Kemal Atatürk Hayalet Süvari', Ruşen Eşref'in 'Mustafa Kemal Çanakkale'yi Anlatıyor', Lord Kinross'un 'Atatürk Bir Milleti Doğuşu' isimli eserlerinde Mustafa Kemal Atatürk hakkında Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve savaş esnasındaki durumu ve Birinci Dünya Savaşı sırasında gerçekleşen Çanakkale Savaşı hakkında bilgilerden yararlanılmıştır.

Joseph Pomiankowski'nin 'Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü (1914-1918 I. Dünya Savaşı)' isimli eserinden çalışma için Birinci Dünya Savaşı sonunda Bulgaristan'da meydana gelen hükümet değişikliği bilgisine ulaşılmıştır. Akdes Nimet Kurat'ın 'Rusya Tarihi Başlangıcından 1917'ye Kadar' isimli eserinde Rus Çarı II. Nikolay'ın hayatı ve Nikolay'ın Birinci Dünya Savaşı'ndaki rolü hakkında önemli bilgilere yer verilmiştir. Bu eser çalışma için Rus Çar hakkındaki bilgilerin verilmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Çalışmanın konusu çerçevesinde makalelerden de yararlanılmıştır. Meral Balcı'nın 'İngiliz General Allenby'nin Filistin ve Suriye'deki Faaliyetleri' isimli makalesinde Birinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan mücadeleler sonunda İngiliz General Allenby tarafından Osmanlı Devleti elinde olan önemli yerlerden Kudüs, Şam, Halep'in alınması bilgisinden çalışmada yararlanılmıştır. Yunus Ekici'nin 'Bolşevik İhtilalinin Ortaya Çıkması ve Sebepleri' adlı makalesinde Birinci Dünya Savaşı devam ederken Rusya'da meydana gelen ihtilal sonucunda başa geçen Lenin'in savaşı bitirmek için gösterdiği çabalara yer verilmiştir.

Yüksel Nizamoglu'nun 'Osmanlı Devleti'nin Hicaz İsyanında Arap Aşiretlerinin Desteğini Alma Teşebbüsleri' ve Erdal Aydoğan'ın 'Hatıralar Işığında Şerif Hüseyin İsyanı ve Hicaz Cephesi', isimli makalelerinde yer alan Hicaz'da

bulunan Şerif Hüseyin'in Osmanlı Devleti'ne karşı yaptıkları ve Hicaz'ın durumu hakkında bilgilerden çalışmada yararlanılmıştır. Marziye Memmedli – Hilal Akgüller'in 'Brest Litovsk Barış Antlaşması'nın Siyasi Sonuçları (Sovyet Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu Açısından)' isimli makalesinde Bolşeviklerin Birinci Dünya Savaşı sonlarında Almanya ile yaşadığı mücadeleler konu edilmiştir. Cemal Kemal'in 'Mustafa Kemal'in Mondros Mütarekesi'ne Tepkisi adlı makalesinde yer alan Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı sonunda giriştiği barış görüşmeleri ve bu görüşmeler sonunda imzalanan Mondros Mütarekesi hakkındaki bilgilerden çalışmada yararlanılmıştır. Serpil Kirel-Oya Kasap Ortaklan'ın 'Alman İmparatoru II. Wilhelm'in Osmanlı İmparatorluğu'nu Son Ziyareti (1917)' isimli makalesinde II. Wilhelm'in Osmanlı İmparatorluğu'na ziyareti esnasındaki detaylara yer verilmiştir.

Ökkeş Narinç'in 'İki Komşunun İlk İttifakı 1915-1918 (Osmanlı Devleti-Bulgaristan)', Büşra Çakar'ın 'Osmanlı- Bulgar İlişkileri (1914-1918)', Muzaffer Başkaya'nın 'İngiliz Basınına Göre Bulgaristan'ın Birinci Dünya Savaşı'ndan Çekilişi ve Selanik Antlaşması' isimli makalelerinde Birinci Dünya Savaşı'nda Bulgaristan'ın savaşa girmesinden itibaren Osmanlı Devleti ile arasındaki ilişkiler ile Birinci Dünya Savaşı sonundaki durumu hakkında bilgilere yer verilmiştir. Bu önemli bilgiler çalışmaya önemli faydalar sağlamıştır. Tuncay Ögün'ün 'Osmanlı Basınında Cihad-ı Ekber: İran Örneği', Yusuf Aydın'ın 'Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Cihad İlan Etmesinin Doğu Türkistan'daki Yankıları', Mehmet Biçici'nin 'Hatıratlarla Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na Girişi' isimli makalelerinde Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na Almanya'nın yanında girme sebepleri, savaşa giriş stratejileri ve savaşın başında gerçekleşen olaylar hakkında detaylara yer verilmiştir. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda yaşadıkları hakkında bu eserler çalışmaya ışık tutmuştur.

Fatih Tetik'in 'Meşrutiyet Padişahı Olarak Sultan V. Mehmed Reşad'ın Mizacı ve Yönetim Tarzı' isimli makalesinde Osmanlı Padişahı V.Mehmed Reşad'ın Osmanlı Devleti üzerindeki yönetim tarzı hakkında bilgiler elde edilmiştir. Ü. Gülsüm Polat'ın 'I Dünya Savaşı'nda Müttefiklerin (İngiltere-Fransa) İskenderun Çıkarması Planı ve İkinci Çanakkale Korkusu' isimli eserinde çalışma için İngiliz Savaş Bakanı Kitchener'in İskenderun'u ele geçirme planının bilgisine ulaşılmıştır. Musa Gümüş'ün 'Birinci Dünya Harbinde Romanya'nın Savaş Diplomasisi', Ayşe Özkan'ın 'I Dünya Savaşı'nda Sırbistan'ın Müslümanlara Karşı Tutumu', Nurten Çetin'in 'I. Dünya Savaşı'na Giden Yolda Avusturya- Macaristan ile Sırbistan İhtilafı' isimli makalelerinde Romanya, Sırbistan gibi Balkan ülkelerinin Birinci Dünya Savaşı'ndaki tutum ve diplomasisi hakkında önemli bilgiler yer almıştır. Umut Akcakaya-Zafer Çakmak'ın 'Avusturya-Macaristan

İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek'i İşgali ve Sonrasında Osmanlı Devleti ile Yaptığı Antlaşma' isimli makalesinde yer alan Birinci Dünya Savaşı öncesinde yaşanan Avusturya-Macaristan'ın Osmanlı toprağı olan Bosna-Hersek'i işgal etmesinin detayları çalışmada yer almıştır. Enis Şahin'in 'Kronolojik Çanakkale Savaşları Tarihi (3 Kasım 1914-9 Ocak 1916)' ve İbrahim Yıldırım'ın 'Çanakkale Muharebeleri Otto Liman von Sanders ve Mustafa Kemal' isimli makalelerde ise Birinci Dünya Savaşı sırasında gerçekleşen Çanakkale Savaşı hakkında çalışmada fayda sağlayan önemli bilgilere ulaşılmıştır.

1914 yılının başlarında hiç kimse dünyanın birkaç ay içinde büyük bir savaşa sürükleneceğini tahmin etmemiştir. Savaştan önceki yıllar Avrupa'da barış ve refah var gibi gözükse de ülkeler arası gerilimler de hissedilmiştir. Dünyaya büyük güçler diye tabir edilen ülkelerin yayılmacı hırsları hâkim olunca neredeyse 20 yıldır Avrupa büyük bir savaşa hazırlık yaparcasına silahlanmıştır.¹

1894 yılında kurulan Fransa ve Rusya ittifakı ile 1882 yılında Almanya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, İtalya ve daha sonradan Romanya'nın da katıldığı ittifakla Avrupa iki kampa ayrılmış ve hızla silahlanma başlamış ve savaş ihtimali çok fazlalaşmıştır.²

1870 yılında Fransa ile Prusya arasındaki savaşta Fransa yenilgiye uğrayınca Birleşik Almanya ortaya çıkmıştır. Almanya'nın imparatoru I. Wilhelm, Almanya Şansölyesi ise Otto von Bismarck olmuştur. Bismarck Britanya (İngiltere) ve Avusturya-Macaristan, Fransa, Rusya ülkeleri ile arada sorunlar çıkarsa da dengeli ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Bismarck'ın 1890 yılında görevi bırakmasından sonra Almanya'da Kayzer Wilhelm'in (II. Wilhelm) politikası etkili olmuştur. Kayzer Britanya ile daha yakın ilişkiler kurmuştur. Bu duruma rağmen İngiltere; Fransa ve Rusya ile ittifak kurunca Almanya bu ittifaka karşılık Avusturya'ya daha sıkı sarılmıştır.³

1914 yılından önce ilk kıvılcım 1908 yılında Balkanlar'da ortaya çıkmıştır. Bulgaristan, Osmanlı Devleti'nden ayrılmış, Avusturya-Macaristan ise yönetimi altında bulunan Bosna-Hersek'i ilhak etmiştir. Bu durumla birlikte Rusya Balkanlar'da itibar kaybetmiştir.⁴

1 James Joll - Gordon Martel, "Birinci Dünya Savaşı Neden Çıktı?", Çev. Orhan Dinç Tayanç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018, s. 11.

2 Birinci Dünya Savaşı Ansiklopedisi, Cilt I, Görsel Yayınlar, İstanbul 1976, s. 8.

3 Basil Liddell Hart, "Birinci Dünya Savaşı Tarihi", Çev. Kerim Bağrıaçık, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. 16.

4 Zafer Çakmak, "Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek'i İşgali Ve Sonrasında Osmanlı Devleti İle Yaptığı Antlaşma", Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi C 2, Sayı 1, Elazığ 2003, s. 16. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/758242>) (Erişim Tarihi: 21.05.2014)

1. I. DÜNYA SAVAŞI

1.1. I. Dünya Savaşının Nedenleri

Avusturya- Macaristan İmparatorluğu veliahtı Franz Ferdinand 28 Haziran 1914 tarihinde Bosna'nın başkenti Saraybosna'yı ziyaretinde Sırp Milliyetçi grubun üyesi olan Gavrilo Princip tarafından eşi Prenses Sophie ile birlikte suikasta uğramıştır. Avusturya Hükümeti'nin tepkisi çok sert olmuştur. Avusturya Almanya'dan aldığı destek ile birlikte Sırbistan'a 48 saat süreli ve ağır bir nota vermiştir. Rusya 1908 yılında yaşanan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna'yı ilhakı sırasında Almanya'nın Avusturya'yı desteklemesine ses çıkaramamıştır. Bunun acısıyla bu yaşanan durumda Sırbistan'ı desteklediğinden Sırbistan notaya verilecek cevabı ağırdan almıştır.⁵

Avusturya Sırbistan'ın tutumu karşısında 28 Temmuz 1914 tarihinde Belgrad'ı bombalayarak Sırbistan'a savaş ilan etmiştir. Bu savaş üzerine ilk önce 31 Temmuz'da Rusya genel seferberlik ilan etmiştir. Almanya Rusya'nın seferberliğini savaş ilanı sayarak 1 Ağustos'ta Rusya'ya, 3 Ağustos'ta ise Fransa'ya savaş ilan etmiştir. Savaş ilanı yapmış büyük güçlerin hepsinin bir savaş planları bulunmakla birlikte Almanya yirmi yıldır Fransa ve Rusya'ya karşı verecekleri iki cepheli savaş planını oluşturmuştur.⁶

Almanya hazırlamış olduğu Schlieffen Planı ile Rus ordusu savaşa hazır olmadan öncelikle Fransa sınırına başarılı bir hücum yaparak Fransa'yı yenmeyi arzulamıştır. Plan üzerine Alman Genelkurmay Başkanı olan Kont von Schlieffen Fransa'yı kuşatmak için ordusunu Belçika'dan geçirmek istemiştir. Bütün Alman savaş düzeni bu plan üzerine kurulmuştur. Bu olaylar yaşanırken İtalya, Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile müttefik olmasına rağmen tarafsız kalmakta ısrar etmiştir. İngiltere ise Almanya'nın Fransa'ya saldırmaması şartıyla tarafsız kalacağını beyan etmiştir.⁷

İngiltere tarafsız kalmakla birlikte Belçika'nın da bu savaşta tarafsız kalma-

5 Fahir Armaoğlu, "20. Yüzyıl Siyasal Tarihi", Kronik Kitap, İstanbul 2018, s. 56.

6 Hart, a.g.e., s. 28.

7 Ian Westwell, "I. Dünya Savaşı-Resimli Harp Tarihi", Çev. Oktay Etiman, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012, s. 18.

KAYNAKÇA

- AKCAKAYA Umut– AYDOĞAN Erdal, Hatıralar Işığında Şerif Hüseyin İsyanı ve Hicaz Cephesi, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi C 38, Sayı 106, Ankara 2022(<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2735166>)(Erişim Tarihi: 21.05.2024)
- ALKAN Necmettin, Alman Kaynaklarına Göre Enver Paşa, XVIII. Türk Tarih Kongresi C. VII, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2022
- ARMAOĞLU Fahir, 20.Yüzyıl Siyasal Tarihi, Kronik Kitap, İstanbul 2018
- AYDIN Yusuf, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Cihad İlan Etmesinin Doğu Türkistan'daki Yankıları, Atatürk Yolu Dergisi, Sayı 68, Ankara 2021 (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1790986>) (Erişim Tarihi: 21.05.2014)
- BALCI Meral, İngiliz General Allenby'nin Filistin ve Suriye'deki Faaliyetleri, Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi C 6, Sayı 1, İstanbul 2019, (<https://doi.org/10.16985/mtad.571854>)(Erişim Tarihi: 21.05.2014)
- BARDAKÇI Murat, Enver, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015
- BAŞKAYA Muzaffer, İngiliz Basınına Göre Bulgaristan'ın Birinci Dünya Savaşı'ndan Çekilişi ve Selanik Antlaşması, Akademik İncelemeler Dergisi C 10, Sayı 1, Sakarya 2015 (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/17939>) (Erişim Tarihi: 26.05.2024)
- BİÇİCİ Mehmet, Hatıratlarla Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşına Girişi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi C 13, Sayı 3, Gaziantep 2014 (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/223193>) (Erişim Tarihi: 21.05.2014)
- Birinci Dünya Savaşı Ansiklopedisi, Görsel Yayınlar, İstanbul 1976
- BOSTAN M. Hanefi, Bir İslamcı Düşünür ve Sadrazam Said Halim Paşa, İrfan Yayınevi, İstanbul 2012
- BROCK Ray, Mustafa Kemal Atatürk Hayalet Süvari, Çev. Haluk Gurulkan, Yakamoz Kitap, İstanbul 2012
- ÇAKAR Büşra, Osmanlı- Bulgar İlişkileri (1914-1918), Trakya Üniversitesi Sosyal

- Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2019. (https://acikbilim.yok.gov.tr/bitstream/handle/20.500.12812/402146/yokAcikBilim_10290081.pdf?sequence=-1&isAllowed=y) (Erişim Tarihi: 26.09.2024)
- ÇAKMAK Zafer, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek'i İşgali Ve Sonrasında Osmanlı Devleti İle Yaptığı Antlaşma, Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi C 2, Sayı 1, Elazığ 2003 (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/758242>) (Erişim Tarihi: 21.05.2014)
- ÇETİN Nurten, I. Dünya Savaşı'na Giden Yolda Avusturya- Macaristan İle Sırbistan İhtilafı, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi C. 19 Sayı 1, Edirne 2017 (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/336967>) (Erişim Tarihi: 26.05.2024)
- EKİCİ Yunus, Bolşevik İhtilalinin Ortaya Çıkması ve Sebepleri, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi C 27, Sayı 1, Elazığ 2017, (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/354371>) (Erişim Tarihi: 23.05.2024)
- EŞREF Ruşen, Mustafa Kemal Çanakkale'yi Anlatıyor, Akbank Kitapları, İstanbul 1981
- ERASLAN Cezmi, I. Dünya Savaşı ve Türkiye, Genel Türk Tarihi 7, Ed.: Ali Birinci, Hasan Celal Güzel, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002
- FERGUSON Niall, Hazin Savaş 1914-1918, Çev. Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015.
- FORD Roger, Cennetten Mahşere Ortadoğuda Birinci Dünya Savaşı, Çev. Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2018
- George V of the United Kingdom, Erişim Tarihi: 20.01.2025, https://www.newworldencyclopedia.org/entry/George_V_of_the_United_Kingdom
- GÜMÜŞ Musa, Birinci Dünya Harbinde Romanya'nın Savaş Diplomasisi, Tarih ve Gelecek Dergisi C. 3 Sayı 3, 2017(<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/389843>) (Erişim Tarihi: 20.05.2024)
- HART Basil Liddell, Birinci Dünya Savaşı Tarihi, Çev. Kerim Bağrıaçık, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014
- JELAVICH Barbara, Balkan Tarihi:20. Yüzyıl, Çev. Zehra Savan Hatice Uğur, Küre Yayınları, İstanbul, 2009.
- JOLL James - MARTEL Gordon, Birinci Dünya Savaşı Neden Çıktı?, Çev. Orhan Dinç Tayanç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018
- KEMAL Cemal, Mustafa Kemal'in Mondros Mütarekesi'ne Tepkisi, Atatürk Yolu Dergisi C 12, Sayı 46, Ankara 2010(<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/20517>)(Erişim Tarihi:20.05.2024)

- KILIÇ Selami, 1. Dünya Savaşında Türk -Alman Cihat Politikasına Bir Bakış, I. Dünya Savaşı'nda Kafkas (Doğu) Cephesi Uluslararası Sempozyumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Erzurum 2014 (https://atam.gov.tr/wp-content/uploads/2023/06/I.-DUNYA-SAVASINDA-KAFKAS-DOGU-CEP-HESI-ULUSLARARASI-SEMPOZYUMU1_compressed-1.pdf) (Erişim Tarihi: 15.05.2024)
- KINROSS Lord, Atatürk Bir Milletın Doğuşu, Çev. Necdet Sander, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2018
- KIREL Serpil – KASAP ORTAKLAN Oya, Alman İmparatoru II. Wilhelm'in Osmanlı İmparatorluğu'nu Son Ziyareti (1917), Sinecine: Sinema Araştırmaları Dergisi C 9, Sayı 1, İstanbul 2018(<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/470181>) (Erişim Tarihi: 25.05.2024)
- KURAT Akdes Nimet, Rusya Tarihi / Başlangıcından 1917'ye Kadar,Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987
- KURTZ Harold, Kayzer'in Almanyası: Almanyaya Herşeyin Üstünde 20. Yüzyıl Dosyası, Çev. Ayşe Kemahlı, Milliyet Yayınları, İstanbul 1976
- KÜÇÜK Cevdet, Mehmed V, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 28, Ankara 2003 (<https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/28/C28009244.pdf>) (Erişim Tarihi: 14.05.2024)
- MEMMEDLİ Marziye– AKGÜLLER Hilal, Brest Litovsk Barış Antlaşması'nın Siyasi Sonuçları (Sovyet Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu Açısından), Belgi Dergisi C 2, Sayı 20, Karabük 2020, (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1173732>)(Erişim Tarihi: 24.05.2024)
- NARİNÇ Ökkeş, Bulgar Kaynaklarına Göre Birinci Dünya Savaşında Bulgaristan ve Türk - Bulgar İlişkileri, Gece Kitaplığı, Ankara 2020
- NARİNÇ Ökkeş, İki Komşunun İlk İttifakı 1915-1918 (Osmanlı Devleti-Bulgaristan), Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi C 2, Sayı 4, Tekirdağ 2019 (<https://doi.org/10.32953/abad.616695>)(Erişim Tarihi: 27.05.2024)
- Nikola Zhkov, Erişim Tarihi: 10.01.2025, https://military-history.fandom.com/wiki/Nikola_Zhkov
- NİZAMOĞLU Yüksel, Osmanlı Devleti'nin Hicaz İsyanında Arap Aşiretlerinin Destegini Alma Teşebbüsleri, (https://www.academia.edu/37521935/Osmanli-C4%B1_Devletinin_Hicaz_%C4%B0syan%C4%B1nda_Arap_A%C5%9Ffiretlerinin_Deste%C4%B9Fini_Alma_Te%C5%9Febb%C3%BCsleri) (Erişim Tarihi: 29.05.2024)
- OKAY Kurt, Başkomutan Enver Paşa, Çev. Aydın Ayhan, Doğu Kütüphanesi Yayınları,

İstanbul 2006

- ÖĞÜN Tuncay, Osmanlı Basınında Cihad-ı Ekber: İran Örneği, Türkiyat Mecmuası C 28, Sayı 1, İstanbul 2018(<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/495898>) (Erişim Tarihi: 20.05.2024)
- ÖZAL İlkin Başar, Kısa Birinci Dünya Savaşı Tarihi, Timaş Yayınları, İstanbul, 2022.
- ÖZKAN Ayşe, I Dünya Savaşı'nda Sırbistan'ın Müslümanlara Karşı Tutumu, Gazi Akademik Bakış Dergisi Dergisi C. 7 Sayı 14, Ankara 2014(<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/73829>) (Erişim Tarihi:28.05.2024)
- PARKER Geoffrey -WINTER Jay - HABECK Mary R., I. Dünya Savaşı ve 20. Yüzyıl, Çev. Tansel Demirel, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018
- POLAT Ü. Gülsüm, I Dünya Savaşı'nda Müttefiklerin (İngiltere-Fransa) İskenderun Çıkarması Planı ve İkinci Çanakkale Korkusu, Gazi Akademik Bakış Dergisi, Ankara 2014 (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/73828>) (Erişim Tarihi:16.05.2024)
- POMIANKOWSKI Joseph, Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü (1914-1918 1. Dünya Savaşı), Çev. Kemal Turan, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2003
- RENOUVIN Pierre, I. Dünya Savaşı, Çev. Teoman Tunçdoğan, İletişim Yayınları-Cep Üniversitesi, İstanbul 1993
- ŞAHİN Enis, Kronolojik Çanakkale Savaşları Tarihi (3 Kasım 1914 - 9 Ocak 1916), Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi C 25, Sayı 73, Ankara 2009 (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/994288>)(Erişim Tarihi: 21.05.2024)
- ŞAPOLYO Enver Behnan, Osmanlı Sultanları Tarihi,Rafet Zaimler Yayınevi, İstanbul 1961
- TETİK Fatih, Meşrutiyet Padişahı Olarak Sultan V. Mehmed Reşad'ın Mizacı ve Yönetim Tarzı, Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, Sayı 37, İstanbul 2017(<https://tkidergisi.com/file/mesrutiyet-padisahi-olarak-sultan-v-mehmed-resadin-mizaci-ve-yonetim-tarzi>) (Erişim Tarihi: 25.05.2024)
- UÇAROL Rifat, Siyasi Tarih 1789-2014, Der Yayınları, İstanbul, 2015.
- WESTWELL Ian, I. Dünya Savaşı-Resimli Harp Tarihi, Çev. Oktay Etiman, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012
- Who's Who - Alexander Kerenski, Erişim Tarihi: 20.01.2025, <https://www.firstworldwar.com/bio/kerenski.htm>
- Who's Who - Baron Charles de Broqueville, Erişim Tarihi: 20.01.2025, <https://www.firstworldwar.com/bio/broqueville.htm>
- Who's Who -Count Istvan Tisza de Boros-Jeno, Erişim Tarihi: 10.01.2025, <http://www.firstworldwar.com/bio/tisza.htm>

- Who's Who - Eleutherios Venizelos, Erişim Tarihi: 20.01.2025, <https://www.firstworldwar.com/bio/venizelos.htm>
- Who's Who - Grand Duke Nikolai, Erişim Tarihi: 10.01.2025, <https://www.firstworldwar.com/bio/nikolai.htm>
- Who's Who - Herbert Asquith, Erişim Tarihi: 20.01.2025, <https://www.firstworldwar.com/bio/asquith.htm>
- Who's Who - Horatio Herbert Kitchener, Erişim Tarihi: 20.01.2025, <https://www.firstworldwar.com/bio/kitchener.htm>
- Who's Who - Ion IC Bratianu, Erişim Tarihi: 20.01.2025, <https://www.firstworldwar.com/bio/bratianu.htm>
- Who's Who - King Albert I, Erişim Tarihi: 20.01.2025, <https://www.firstworldwar.com/bio/alberti.htm>
- Who's Who - King Constantine I, Erişim Tarihi: 20.01.2025, <https://www.firstworldwar.com/bio/constantine.htm>
- Who's Who - King Ferdinand I, Erişim Tarihi: 20.01.2025, https://www.firstworldwar.com/bio/ferdinand_romania.htm
- Who's Who - King George V, Erişim Tarihi: 10.01.2025, <https://www.firstworldwar.com/bio/georgev.htm>
- Who's Who - King Petar I, Erişim Tarihi: 21.01.2025, <http://www.firstworldwar.com/bio/bio/peter.htm>
- Who's Who - Nikola Pasic, Erişim Tarihi: 10.01.2025, <https://www.firstworldwar.com/bio/pasic.htm>
- Who's Who - Nikola Zhekov, Erişim Tarihi: 10.01.2025, <https://firstworldwar.com/bio/zhekov.htm>
- Who's Who - Raymond Poincare, Erişim Tarihi: 20.01.2025, <https://www.firstworldwar.com/bio/poincare.htm>
- Who's Who - Rene Viviani, Erişim Tarihi: 20.01.2025, <https://www.firstworldwar.com/bio/viviani.htm>
- Who's Who - Sergei Sazonov, Erişim Tarihi: 15.01.2025, <https://www.firstworldwar.com/bio/sazonov.htm>
- Who's Who - Sir Douglas Haig, Erişim Tarihi: 20.01.2025, <https://www.firstworldwar.com/bio/haig.htm>
- YILDIRIM İbrahim, Çanakkale Muharebeleri Otto Liman Von Sanders ve Mustafa Kemal, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2015